

Gazdasági kapcsolatok

Ebben a fejezetben a kalotaszegi református gyülekezetek gazdasági tevékenységének bemutatására törekszem. Az elemzés intézményes kerete a Kalotaszegi Református Egyházmegye, melynek irattárából származik adataim többsége. Az egyházmegye lelkészeivel készített interjúk a gazdasági kapcsolatok helyi sajátosságaiba nyújtanak betekintést. Az egyházmegye évi jelentései (zárszámadások, lelkészi jelentések) a számadatokat közlik. Kutatási kérdésem lényege, hogy az egyház mindennapi tevékenységét hogyan határozzák meg a gazdasági jellegű köteleességek és kihívások. Az anyagi önfenntartás bemutatásához összevettem a pénzügyi adatokat a Kolozsvári Református Egyházmegye összesítőjében talált adatokkal.

Szervezet-szociológiai megközelítés

Az institucionalista iskola szervezetelemzésének fő elméleti kerete a strukturalizmus-funkcionalizmus, mely igyekszik egységes egészként, organikus mivoltában, társadalmi kontextusában szemlélni a kutatás tárgyát. Ez a szemléletmód felvillantja azokat a kihívásokat is, amelyekkel egy szervezet szembesül a környezethez való adaptációja során. Megtörténik ugyanis, hogy a szervezet megszokott működése során nem figyel oda arra, hogy társadalmi bázisa lassan felmorzsolódik (Perrow 1997: 174).

Elemzésem szempontjából úgy fogalmaznám meg a kérdést, hogy az egyházat ért mai kihívás az, hogy megőrizve identitását, megtalálja-e helyét a változó kihívások, igények közepette vagy ez az identitás elvesz a szerteágazó feladatkörök szövedékében. Az adaptáció példáját amerikai vonatkozásban a WCTU – Keresztény Nők Antialkoholista Egyesülete – illetve a YMCA – Fiatal Keresztények Társasága – hozza, melyek környezeti hatásra módosították célkitűzéseiket, programjaikat, ám megőrizték keresztény önazonosságukat. Megoszlik viszont az egyházi vezetők, illetve a civil véleményformálók véleménye, ha arra keressük a választ, hogy mire kellene összpontosítani az egyházi közszerep-vállalásban. Némelyek a keresztény jelleg feladását sejtik ott, ahol az egyház kilép a közéletbe, mások viszont éppen ennek hiányát róják fel, a világban való jelenlét értelmében (Ti vagytok a föld sói,[...] a világ világossága. Mt. 5,13–14). Pusztán nézőpont kérdésévé, de egyházi irányvonalak iránti hűség mércéjévé is vált az, hogy ki hogyan vélekedik. *Azt hiszem, jobban oda kéne figyeljünk arra, ami a dolgunk, és akitől a megbízást kaptuk – mondja az 50 éves györgyfalvi református lelképásztor – egyik oldalról, az egyház nem zárkózhat el a világtól, mert akkor csupán egy nagydarab só lesz, annak fel kell oldódnia, hogy ízet adhasson*⁴⁹ – véli a másik oldal. E két vélekedés között feszül a

49 A kolozsvári egyházmegye adminisztratív gyűlésének bibliaóráján elhangzott megállapítás.

lelkészi, az egyházi munka megítélése, annak kényszerével, hogy valamiképp összeegyeztethető legyen a kettő. Talán a túlzott egyszerűsítésnek lehetünk tanúi ebben az esetben is, ám olyan sztereotípiákkal van dolgunk, melyek mentén a lelkészi közösség megoszlik, az egyházi gondolkodás, életvitel arculatot ölt. Annak megítélése, hogy elárulja-e az egyház a maga hivatását vagy szolgálata érdekében adaptálódik-e, mindig szubjektív vélemény, illetve hatalmi pozíció függvénye.

Charles Perrow megerősíti a szervezetek és a társadalom egymásrautaltságát, viszont ebben az esetben ellenkező irányból, amikor megállapítja, hogy a „társadalom alkalmazkodik a szervezetekhez, a nagy hatalommal bíró szervezetekhez, amelyeket néhány, gyakran egymással szoros kapcsolatban álló vezető irányít” (Perrow 1997: 187). A nagy szervezetek stabilitást hoznak környezetükben, így az egyház jótékony hatását is szemügyre kell vennünk. Az egyház ott van minden közösség élvonalában, alakítja azt, morális alapot biztosít az együttéléshez, de szervezőként intézményes keretet biztosít számos civil vonatkozású tevékenységnek, rendezvénynek is. A különböző kulturális tevékenységek, melyek célcsoportjuk tekintetében átlépnek az egyházi érdekeltségen, lehetőséget nyújtanak a civil társadalom, a politikum összefonódására is. A falunapok, az etno-turizmus, a fiataloknak szánt programok, emlékünnepek erről az együttműködésről tanúskodnak. Philip Selznick a vezetők szerepének fontosságát emeli ki, őket valóságos „államférfiakká” nemesítve, amennyiben kreativitásuk erejével hozzájárulnak a szervezet identitásának a külső körülményekhez való igazodásához (Selznick 1957: 16, idézi Perrow 1997: 181).

A szervezetek hatékony elemzésének lehetőségét Harold Wilensky az elérhető információ minősége alapján értékeli, és azt mondja, hogy a bürokratikus hierarchia, a félelem, a karrierszellem, a személyek közötti függőségi viszonyok torzíthatják a megrajzolandó képet. A hatékonyság hiánya tehát strukturálisan kódolt. Kritikusai viszont arra figyelmeztették, hogy bár volt elérhető információ a szervezet értékeléséhez, a vezető elit azt nem kívánta felhasználni, inkább ragaszkodott az előítéleteihez (Wilensky 1969: 60–62, idézi Perrow 1997: 184–185).

A múlt század harmincas éveit idéző gondolatok a szervezetelemzés fő kritériumait villantották fel. Leginkább kiemelendő az a kölcsönhatás, mely a szervezetek, így az egyház és környezete között megvalósul. Továbbá az információk mindig egy érdekközösség szűrőjén keresztül érhetők el, így fennáll annak a veszélye, hogy kellő tárgyilagosság hiányában a társadalomkutató valamelyik irány észrevétlen elkötelezettje lesz. Arnold S. Tannenbaumra hivatkozva Charles Perrow a hatalom definícióját egy nem zéró összegű játékként határozza meg (egyenlőtlen „adok-kapok” viszony), ahol a hatalom mértéke a jelentéktelentől a nagyon nagyig terjedhet (Perrow 1997: 281). Ellentmondva a bürokratikus elméletnek, a szerző megállapítja, hogy a hatalom eloszlása nem befolyásolja negatív értelemben a szervezetet. Ugyanakkor a befolyásos hivatalnokok magas száma pozitívan hat a szervezetre. Összefoglalva a látszólagos ellentmondást, azok a szervezetek sikeresebbek, ahol a tagok minden szinten magas befolyással rendelkeznek. A hatalom abszolút (minden szinten történő) növelése fontosabb annak kiegyenlítésénél (Tannenba-

um 1968: 309–310, idézi Perrow 1997: 121). Ebben az értelemben bár az egyház a kormányzás különböző szintjein megosztott hatalommal dolgozik, annak koncentrációja mégis a központ javára billen el és a periféria irányába csökken. Az egyház zsinat-presbiteri elve éppen az alulról történő önszerveződést hivatott megerősíteni, ám a valóságban a zsinat által hozott döntések egyházközségi szinten történő végrehajtására utal. Csepeli György a szervezeti kommunikáció kapcsán szintén beszél a centralitás kérdéséről. Itt nemcsak az információk gyűjtőpontja található, de azon hatalmi jogosítványoké is, melyek monopolizálják az információ áradását (Csepeli 2001: 288). A rendszer így tartós egyenlőtlenséget teremt, melyben a centrális pozíciók megszerzéséért folyik a harc. Ahol a döntéshozatal felelőssége megoszlik, ott az autonóm cselekvés is kívánatosabbá lesz. Ahol viszont a központ felé továbbított információ visszatartásáról vagy kozmetikázásáról van szó, ott a hatalom koncentrációja a félelem függvényében is értelmezendő. A szisztematikus információtorzítás (bármilyen szinten) ugyanakkor ködösíti a szervezetben zajló eseményeket, a bizonytalanság, a bizalmatlanság vagy éppen az elszigetelődés felé terelve a tagok hozzáállását (Csepeli 2001: 290). Jól példázza a fent idézett jelenséget az az általam is tapasztalt információtorzítás, ami a lelképásztori munkanapló hasábjain tapasztalható. Vannak ugyanis lelkészek, akik a munkanaplóba bejegyzett szolgálatok számát a saját javukra sokasítják meg, bejegyezve meg nem tartott alkalmakat is vagy irreálisan magasra emelik az istentiszteleteken résztvevők számát. Ugyanakkor az egyházközség anyagi helyzetére vonatkozó információkat torzítják oly módon, hogy nem ismerik be az anyagi gondokat, melynek során akár több hónapi fizetéselmaradással küzdenek, vagy éppen letagadják az egyházközség anyagi jólétét.

A szervezeti megközelítés azt a változást igyekszik megragadni, amely a központtól a legkisebb gyülekezeti egységekig észlelhető. Míg az időben történt változás a szekularizáció térnyerésének mérlege, addig a központ–perem viszonya a szervezet kultúráját, kommunikációját, hatalmi törekvését, szolgálatának sajátosságait igyekszik megragadni. A város–falú–szórvány tengely jelenti a lelkészi attitűdök elemzésének különböző színtereit, így ragadhatók meg leginkább a különbségek és a szervezet arculatáról alkotott pillanatkép.

Nan Lin *Társadalmi erőforrások és társadalmi mobilitás: a státuselérés strukturális elmélete* című tanulmányában az egyén és a struktúra viszonyának törvényszerűségeiről értekezve különbséget tesz *homofilikus* és *heterofilikus kapcsolatok*ról. Megállapítja, hogy a heterofilikus interakciókban jobbra a hierarchia különböző szintjein helyet foglalók vesznek részt. A cselekvés céljától és a strukturális kényszerektől függően a kezdeti és a célpozíció között a különböző erőforrás-struktúrákban a hídpilléreket (gyenge kötések) általában a közbülső vagy akár a magasabb szinteken elhelyezkedők biztosítják, nem pedig a hasonló szinteken elhelyezkedők. „Általában véve azt várhatjuk, hogy a heterofil interakciókat az alacsonyabb szinten elhelyezkedők kezdeményezik a hierarchiában magasabb pozíciókat elfoglalókkal szemben, (akik nagyobb mértékben ellenőrzik az erőforrásokat és könnyebben hozzájuk férhetnek), nem pedig a hasonló pozíciókat elfoglalók egymás

között” (Lin 1997: 26). A Mark Granovetter által kidolgozott kulcsfogalmak – *erős és gyenge kötések* – a lelkeszi életpálya erőforrásainak értelmezésében adnak fogódzót. Bár az erős, családi kötelekre hagyatkozó egyén emocionális és anyagi biztonságot élvez, homofil kapcsolathálója révén szerény mobilitási csatornát mondhat magáénak. A gyenge kötések ereje ezzel szemben ott jelentkezik, amikor az egyén az ismerősök ismerősei által, a kezdeti pozícióhoz képest kiterjedtebb kapcsolati hálót aktiválva szerez előnyt.

Kutatások sora igyekszik az elméletet alkalmazni és kiegészíteni. Nan Lin a két erőforrás összefüggését abban látja, hogy az (erős kötések által dominált) származási pozíció meghatározza a gyenge kötések megvalósulásának lehetőségét. A legfelső szinthez közeledő származási pozíció nem a gyenge, hanem az erős kötéseknek kedvez. A hierarchikus struktúra csúcán a gyenge kötések gyengébb erőforrásokhoz vezetnének az alacsonyabb pozíciójú kapcsolatok fenntartása által. A szerző két rendszert különböztet meg: a kétszintű, kasztrendszerű struktúra erőforrásai a felső szinten koncentrálnak, az erős kötéseknek kedveznek, a szintek közötti interakció minimális. A sokszintű rendszerben viszont az erőforrások eloszlása kiegyensúlyozottabb, így teret biztosít a gyenge kötések létrejöttének és a nagyobb strukturális mobilitásnak. Minél több szint létezik a struktúrán belül, annál nagyobb a kötéshatás. (Lin 1997: 31.)

Kutatásom szempontjából az egyházmegye szervezeti felépítése inkább a kétszintes modellre emlékeztet. Az erőforrások a szervezet csúcán koncentrálnak: a külső információk elérése, a döntéshozatal és ellenőrzés hatalma, a „szíveségek” megszerzésének egyoldalú lehetősége mind erre mutat. A rendszer „diktatúrájának” a keresztény etika szab határt, melynek mezsgyéjén kettős mérce érvényesül. Az egyházi közéletben a konfliktusok zömét az egyházi intézményes hatalom és a „krisztusi” hatalom szembeállítása és egyidejűsége okozza. Ez legitimálja az elkülönülő kegyességi csoportosulásokat, de a lelkeszek érdektelenségét is az egyházmegyei teendők iránt. Minden választás lehetőséget biztosít az előzőleg körvonalazódott csoportok számára, hogy megszerezve a választók bizalmát, magukhoz ragadják a hatalmat, akár „rendszer váltást” is előidézve. Nan Lin következtetése szerint a homofilikus és a heterofilikus kapcsolatok egyensúlya teremt stabil rendszert, ellenkező esetben minimális mobilitással és maximális szinten belüli szolidaritással, azaz érdekellentéttel számolhatunk. Franz Urban Pappi gazdasági cserefolyamatok által létrejött koalíciókra és kollektív konfliktusokra vezeti vissza a rétegződés létrejöttét, majd arra figyelmeztet, hogy a státuscsoportok elemzése során az „interakciós zónák sűrűsödését”, valamint „a nem kölcsönös választások miatt létrejövő hierarchikus rendet” kell megfigyelni (Pappi 1981: 111, idézi Breiger 1991: 68). Az elmélet a lelkipásztorok strukturális pozícióján túl azok állásbetöltését is szorosan érinti. A gyülekezetváltások gazdasági vonatkozást is hordoznak: nagyobb fizetést, jobb lakhatási körülményeket, továbbá javítják a lelkész feleségének munkahelyvállalási, illetve gyermekeik taníttatási lehetőségeit is.

A lelkészi szerepek időbeli változása

A reformációt megelőzően előíró jelleggel sok olyan tulajdonságot, magatartásformát követelt meg az egyház a vallási vezetőktől, amelyek nem valósultak meg. A tanítás és a lelki irányítás érdekében alázatos, töprengő embereknek kell lenniük, akik önvizsgálattal, folyamatos készüléssel végzik a lelkek gondozását (Southern 1987: 207–208). A püspökre vonatkozó ideálkép megkövetelte, hogy mielőtt másokat fegyelmezne, ezt önmagán kell gyakorolnia, szolga kell hogy legyen és nem úr, jelleme egy fennkölt keresztényé kell hogy legyen (Southern 1987: 208). Ezzel szemben R. W. Southern a következőképpen összegzi valós funkcióit: „A fennmaradt források elsősorban, mint szervezőket, ügyintézőket, főurakat és politikusokat ábrázolják őket” (Southern 1987: 208). Megtévesztő lehet az egyházi okmányok nyelvezetének jámborsága, mely inkább formalitást tükröz. Az egyházi teendőkön túl, a társadalom irányítása érdekében az uralkodók segítségére támaszkodva tevékenykedtek (Southern 1987: 210). Példaképük az Ószövetségbeli Sámuel próféta, aki egyszerre látott el vallási és világi, illetve politikai teendőket (Southern 1987: 209). A késő középkor háborúi és járványai olyan vallási tömegmozgalmakat hoztak létre, amelyek irányítása megkövetelte az egyházi vezetőktől azt, hogy a mindennapi élet színpadán is vezetői szerepeket vállaljanak (Southern 1987: 376–381).

Kósa László összegzése szerint a reformáció eltörölte a pap áldozó és közvetítő szerepét, ám helyette felerősítette a népnevelői, a tanítói, sőt a gazdasági teendők sokaságát. A helyi közösség koronként eltérő tartalommal tölti meg a „jó pap” fogalmát, dacolva az egyházi előírásokkal, illetve a hivatalos lelkészi ideállal (Kósa 1990: 454).

Mezőpaniti református jegyzőkönyvek adatai alapján Lovász Réka kimutatta, hogy már a 19. században a tanítói szerep mellett a gazdasági vonatkozásúak is helyet kaptak. Az általa bemutatott lelkészek nem csupán a katekizáció sikertelenségét, a vasárnapi oktatásról való hiányzásokat tették szóvá a presbiteri gyűléseken, hanem politikai tartalmú hírlap létrehozásának lehetőségét is megbeszélték, egyházi pénzforrásból, így a vallásos élet vezetésén túl a társadalmi élet szabályozásában is feladatot kaptak (Lovász 2010: 309).

Kalotaszegen, a lelkészi feladatkörökben végbement változást és hangsúlyeltolódást már az együtt munkálkodó lelkészgenerációk is érzékelik. Hover Zsolt blogján egy Nagypetriben 37 éve szolgáló Körösi László nevű lelkipásztort bemutató írást találunk, *Együtt veszel véle te is, Kalotaszeg?* Címmel (Hover 2014).⁵⁰ „A lelkipásztor szerint a papi hivatáshoz való hozzáállás nem sokat változott ez alatt a négy évtized alatt. – Bár a világ felfogása változik, a politikai rendszerek néha megbuknak, azért az ige üzenete mindig ugyanaz marad. A mostani fiatal lelkészek talán képzetebbek, hisz a modern kor elvárásai néha megkövetelik, hogy egy lelkész több mindenhez értsen, de azért az evangéliumhoz ugyanúgy ragaszkodnak, mint elődeik” –

50 Az eredeti blogbejegyzést törölték. Az Erdélyi Református Egyházkerület honlapján azonos címmel néhány bevezető sor után a teljes cikk felé irányít az oldal, ám az is elérhetetlen.

véli Körösi László. A lelkész számot vet az eltérő ideológiák kihívásaival, szavait át-hatja az a tudat, hogy az egyház szolgálata ma is fontos és számottevő. Egeres nyug-díjas lelkésze szerint számottevő különbség van a különböző generációkhoz tartozó lelkészek igehirdetése között. A sajátjáról azt mondja, hogy ő a Bibliából prédikál, szentírásbeli példákkal igazolva, hogy az Írás önmagát magyarázza. Nem vallja ma-gáénak a világi történetekkel tűzdelt, versidézetekkel színezett egyházi beszédet, azt idegennek érzékeli, az általa tanult igehirdetéshez képest. Az egyéni percepción túl egy heterogén lelkipásztori közösségben is az elsődleges feladat az igehirdetés. Minden kérdezett ezt tartja munkája legfőbb feladatának és kihívásának. Mégis a gyülekezete mindennapi életébe aktívan részt vevő lelkész számos egyházon kívü-li, világi vagy kulturális jellegű feladat élén találja magát a közösségben számára fenntartott központi helyzete által. Vajon hogyan működnenek a faluközösségek az egyház mindennapi jelenléte nélkül – kérdezhetnénk. Pozsony Ferenc a csán-gó falvakkal kapcsolatosan állapítja meg, hogy „az egyház napjainkban is a csán-gó falusi társadalom legalapvetőbb, meghatározó intézménye. Egy moldvai katolikus faluban minden család csakis az egyházba beépülve tudja megélni normálisan hét-köznapijait és ünnepnapjait. Ezekben a helységekben az egyház napjainkig megőriz-te közösségi jellegét, tehát egy-egy település apraja-nagyja szervesen beépül annak életébe. Akik nem integrálódtak helyi szerkezetébe, a faluban csakhamar annyira ellehetetlenült létük, hogy legtöbbször el kellett hagyniuk korábbi lakóhelyüket.” (Pozsony 2003: 147.) Kalotaszegen ellentmondásos helyzettel találkozunk. A rokon-i kapcsolatok primátusa dominálja az egyház mindennapjait. Ez akkor derül ki, ami-kor helyi konfliktusok kereszttüzebe kerül az egyház és értelemszerűen a lelkész is. Ilyenkor újrarendeződik a rokonságok közötti rangsor. Bár intézményes jelen-létében az egyház minden alkalmi széthúzást túlél, lelkészei, tisztségviselői két-ségtelenül vesztesei lesznek a csatározásoknak. A pártoskodás vagy a semlegesség egyaránt félrevezető magatartás. A lelkészt mindenik fél igyekszik a maga oldalára állítani, aki ha enged az elvárásnak, ellehetetleníti küldetésének teljesítését. Az egy-ház békéltető, mediáló szolgálatának kimenetele a gyülekezet lelki, szellemi, illetve kulturális igényességének eltérő mértéke szerint változik. Erre külső ideológiai ha-tást gyakorol egy-egy korszak sajátos világnézete.

A rendszerváltás előtt

Az 1953-ban kiadott 308-as Dekrétum a biztos anyagi háttérrel biztosító egyházi földek elkobzásával létbizonytalanságba sodorta az egyházközségeket. Buzogány Dezső és Jánosi Csongor sorait követve a következőképpen összegezhethetjük az új be-rendekezést: A „jogtalan vagyonekobbzással járó méltatlan elbánást [...] mint az egyház hasznát szolgáló isteni gondviselést” kellett a gyülekezetek felé közvetí-te-ni (Buzogány–Jánosi 2011: 35). A kollektivizálás tehát arra volt hivatott, hogy fel-mentse a lelkészeket az egyházi vagyonnal való törődés terhe alól. Az egyház iránt hűséges gazdák kulákká minősítése és üldözése, valamint az egyházi önszerveződés

visszaszorítása az egyházi struktúra felszámolását célozta. Az így „megkímélt” lelkészek társadalmi funkciói viszont aligha csökkentek, sőt szerteágazásukban egyre távolabb estek a hivatás jellegétől. A lelkészek békemunkát végeztek, elősegítették a mezőgazdasági munkát, népszerűsítették a kormányzati rendelkezéseket, egészségügyi szolgálatot teljesítettek vagy éppen havat lapátoltak a rendszer által diktált új szerepkörnek megfelelően.

Évtizedekkel később sem változott a helyzet. A nyugdíjas lelkészek ma már a rendszer túlélésének biztonságában idézik fel egykori szorongásait, szerteágazó feladataikat. A vendégfogadás protokollja megkövetelte a rendőrség értesítését a befogadottak kilétét, szándékát illetően, így olyan helyzetről is beszámolnak, amikor reggelig felkapcsolt lámpával jelezték, hogy nem altatták a vendéget a parókián, csupán hajnalba nyúlóan beszélgettek. Más pedig arról számol be, hogy amikor a gondviselés révén autóhoz jutott, ő lett a környék mentőse, sárga taxisa, hiszen a betegek igényt tartottak erre a szolgálatára is. Egy-egy parókia, templomjavítás, építés, hosszú egyeztetéstől, magas szintű engedélyek megszerzésétől függött, amit a gondviselés és az egyéni leleményesség, bátorság fényében mutattak be a kérdeztettek. Felelevenítenek élményeket az 1956-ot követő deportálásokról, arról, hogy pontosan tudták róluk, hogy ki, mikor és kivel mit beszélt, melyik bentlakásszekerénybe rejtette verseit a teológián vagy éppen hogyan vásárolt karszalagot. A visszaemlékezéseket áthatja a túlélés diadala és a meghurcolt szolgatársak iránt érzett fájdalom. Úgy tűnik, paradox módon, hogy az egyház szétzilálásának szándéka mélységesen megerősítette a lelkészek küldetéstudatát, láthatatlan érzelmi és anyagi hálót szőtt közöttük, valamint a hívek között is. Magyarországon a bánfyhunyadi születésű püspök, Ravasz László lemondását és közéletből való visszalépését követően bontakozott ki az egyházak visszaszorításának, elnyomásának és kompromittálásának korszaka, állapítja meg Örsi Julianna. Az államhatalom békepapok beszerzésével bomlasztotta az egyházi szolidaritást, ezeket állítva vezető pozíciókba. Míg a római katolikus egyházra a nagyobb politikai ellenállás volt jellemző, a református egyház a passzív ellenállás útját választotta. Az egyházi oktatás visszaszorult a parókiára, és ellenőrzött hitoktatássá vált. (Örsi 2019: 328.) E korszak lelkészeinek leleményességét Szacsavay Éva a konfirmáció körüli teendők felidézésével szemlélteti: „Nyomtatott tankönyvek és könyvek híján a lelkészek indigóval sokszorosítva, írógéppel írták, majd osztották ki a megtanulandó anyagot.” (Szacsavay 2006: 234.) Talán az így kialakult kapcsolatok túléléseként értékelhetjük azt a gyakorlatot, mely szerint ma is konfirmáltak találkozóját szerveznek (Méra), ahol ünnepi keretben elevenítik fel a résztvevők egykori élményeiket és mondják el életútjukat. Az esemény a belmisszió alkalmának tekinthető, melyen a lelkész szervezőként vesz részt, a közösség összetartozását munkálja, önazonosságot formál (Szacsavay 2006: 232). Az egykori politikai nyomás paradox módon kohéziót teremtett az egyházközségekben, és megalapozta a vallási, etnikai együvé tartozás túlélési stratégiáit. A lelkészt védőpajzsként vették körül az egyháztagok, kétkezi munkával igazolva az egyház és a lelkész szolgálatának szükségességét. A rendszerváltást megelőző két évtizedről, mint gyermekkorának falusi környezetében,

édesanyjának ingázó mindennapjaiban tapasztalt segítségnyújtásról beszél egy kolléga:

...ő Kapusról ingázott, viszont hihetetlen sok segítséget kapott, a közösségi élet szempontjából, olyan volt, hogy azt mondták tavasszal kapáljuk meg a pap kertjét, ültessünk, 30-40 asszony volt a kis 400 lelkes gyülekezetből, akik rögtön ott voltak és mindenben segítettek. Nem ismertünk hiányt a '80-as években, amikor itt Kolozsváron sorba álltak, tehát mindenünk megvolt, akár segítség szintjén, bármilyen élelmiszerben, mindig segítettek. (B. G., a kolozsvári egyházmegye esperese)

Ravasz László reményességét a kommunista korszakra vonatkozóan a következőképpen fogalmazta meg: ha az egyházat idejétmúlt, névlegesen támogatott és a hatalom eszközévé silányult intézménnyé kívánja is tenni a rendszer, a „történelmi úton kifejlődött funkcióit: jogát a létezéshez és a szolgálathoz, örökletes demokráciáját, autarkiaját és autonómiáját” biztosítani köteles. „Ne segítse, de ne is akadályozza: az egyház a maga erejéből éljen úgy, ahogy tud.” Az egyház pedig a felülről érkezett üzenetet hirdetve nem tehet mást, mint vállalni a „hit kockázatát” (Ravasz 1992: 375).

Közvetlenül a rendszerváltás után

A diktatúra ideológiai nyomásának eltűnésével a vallási közösségek tagjai szabadon élhették meg hitüket mind intézményes, mind egyéni vonatkozásban. A kilencvenes évek vallási eufóriát idéztek elő. Megteltek a templomok, kiszélesedtek a kapcsolatok, megnyíltak a határok. „A kommunizmus ideológiai alapja Romániában egy szempillantás alatt úgy eltűnt, mintha sohasem létezett volna” – írja Sorin Gog (Gog 2007: 54). Az egyéni vallásosság megújulását pedig a következőképpen öszszegzi: „a Románia vidéki településein végzett kutatások arra engednek következtetni, hogy azok, akik az ateizmus terjesztésének hivatalosan részeseivé váltak, nem hitbéli meggyőződésből, hanem az intézményi kényszereknek való kiszolgáltatottságuk miatt vetették alá magukat ennek. Több olyan oktató, aki korábban megtiltotta a gyerekeknek különböző vallási szimbólumok (például a kereszt) viselését, a forradalom után vallási közösségek fontos vezetőjévé vált.” (Gog 2007: 53.)

A dekollektivizálás folyamatát ismertette Gagy József két jelenségre figyelmeztet, melyek a kilencvenes évek elején meghatározták a falusi elit, az egykori gazdasági szakemberek, illetve a jogaiknak érvényt szerző helyi lakosok viszonyát. Egyfelől a rokoni szolidaritás védelmét nélkülözve az egykori gazdasági vezetők hatalma pillanatok alatt szertefoszlott. Másfelől a föld újraelosztása és a termelőeszközök kisajátítása nem a tulajdonosi viszony tisztázása révén történt, hanem az önkény eszközével, így az egyéni haszon maximalizálása lett a meghatározó magatartásforma (Gagy 2005: 83–85). A lelkészek hasonló módon nélkülözték a helyi rokonság védelmét, mégis az egyház érdekében eljárva viszonylagos támogatást kaptak a

hívektől. Ugyanakkor gyakori viták keresztüzébe kerültek a kollektivizált egyházi birtokok visszaszerzése során. Az állami hatóság 5 hektárban állapította meg az egyháznak visszaszolgáltatható földterületeket, viszont arra is törekedett, hogy az egyház további birtokait a frissen alakult helyi adminisztráció kegyeltjei között kiossza. A falubeliek, a hívek ugyanígy igyekeztek kisajátítani területeket a ki nem mért egyházi földekből. Ha barázdánként is, de néhány év alatt számos egyházi föld az egyháztagok használatába került, arra kényszerítve a lelkészt, hogy az egyház érdekét híveivel szemben védelmezze. A lelkészek ritkán mélyültek el a hívek ellen folytatott harcban, legtöbbször azzal védte magát, hogy a gazdasági kérdések a presbitériumok feladatköréhez tartoznak. Ezzel a magatartással csupán elodázták a konfliktus eszkalációját, de megoldást nem hoztak.

A megnövekedett lelkészigény már az első években több száz diákot hívott a teológiára. A lelkészi szolgálat megbecsültsége talán ekkor, a rendszerváltást követően volt a legnagyobb, hiszen mélyen összefonódott a kommunizmus alatt tanúsított hősies magatartással, a szabad vallásgyakorlat örömeivel. Ezzel párhuzamosan elindult az általános vallási fellángolás megtorpanása és stabilizálódása (Kiss D. 2007b: 19). A kérdezettek zöme ma úgy látja, hogy aminek akkor olyan nagyon örültek, a külföldi kapcsolatok és segélyek, többnyire elsorvadtak vagy éppen visszajükra fordultak. Először a hívek marakodása a vélt vagy valós személyválogatás terén, mely a segélyek kiosztását illette. Sokan azóta sem járnak templomba. Akár a lelkészre, akár valamelyik előjáróra sértődtek meg, ma is öngizolást keresnek az akkori élményeikben, még akkor is, ha azóta már mások töltik be a szolgálati helyet. A legnagyobb ellenhatás az adakozási kedv drasztikus csökkenésében mutatkozik. A külföldi támogatással épült egyházi javak pusztá szemlélőkké és jobb esetben haszonélvezőkké fokozták le a híveket. A szekularizáció szele, a fogyasztói társadalom önzése tovább tizedeli ma is az egyházak életét. Az időközben visszakapott ingatlanok, földek hasznosítása egy tönkretett gazda-réteg silány maradványaival ma valóban teherré lett. A megsokasodott teendő felveti az elérhető humán erőforrás minőségének kérdését, de a pénzszerzésre szakosodott, folyamatosan pályázó lelkészek specializálódását is. Az egyház mindennapjaiban megváltozni látszik a lelkész és a hívek hierarchikus viszonya, ennek megfelelően az egyéni elvárások ellátása kerül előtérbe, az intézményes keretben kínált szolgálatok ellenében. Biró A. Zoltán és Túros Endre kutatásai szerint felvetődik a lelkészek specializálódásának és a specializáció közösségi fogadtatásának kérdése is (Biró–Túros 1995).

Kiss Dénes a rendszerváltást követő, civil papi funkciókat összegezte. A poszt-kommunista korszak újra előtérbe hozta az egyházak és vezetőik közéleti szerepeit. Gazdasági vonatkozásban a kommunista elit háttérbe szorult, periférikus falvak esetén a pap szervezésében indult a privatizáció. Később a helyzet stabilizálódásával a papok *gazdasági funkciója* minimalizálódott. A rendszerváltást követően érkező külföldi segélyek menedzselése szintén papi teendőnek bizonyult, annál is inkább, mert az egyházközségek révén történt a szétosztásuk, majd ez is laicizálódott. Az *etnikai funkció* fontosnak bizonyult a nemzettudat erősítésében, a nemzeti jellegű ünnepek kiemelt szerepet juttattak a lelkészeknek. Az *önkormányzat-helyettesítő szerepkör* abban az esetben vált szükségessé, amikor periférikus falvak-

ban az egyház közérdekű feladatok ellátására is kényszerült és hivatali, anyakönyvi igazolások kiállítására is. (Kiss D. 2007b.)

A harmadik évezred lelkésze

A rendszerváltás óta eltelt időszakban az egyház közéleti jelenléte folyamatosan erősödött és egyre szerteágazóbb lett. Kiss Dénes a *Korunk* hasábjain a deszekularizáció fogalmával fémjelzi a jelenséget, amikor megállapítja, hogy a társadalmi és politikai szerepvállalás terén az egyházak fokozott jelenléte figyelhető meg (Kiss D. 2014). A belső megújítási mozgalmak terén három kezdeményezést emel ki a református egyház vonatkozásában, mindhárom megmaradt az egyház keretein belül, sőt csökkent a jelentőségük. Kutatásomban érzékelek egy olyan lelkészi szándékot, amely igyekszik a média, a kulturális, a közigazgatási kapcsolatok kiaknázása révén sikerre vinni az egyház üzenetét. Hogy egyéni ambíciók és kapcsolatok jutnak kifejezésre, az kétségtelen. Viszont figyelemre méltó az a szándék, mely az egyház közéleti jelenlétének megerősítését szorgalmazza a lelkészi teendők kiszélesítése révén. Másként fogalmazva, azt látom, hogy a lelkészi életút a sikerorientált társadalmi normák rendszerében, kreativitással és kitartással tovább fejleszti a közegyház pozitív töltetű arculatát. Egyházkerületi vonatkozásban a lelkészértekezlet évi konferenciáján résztvevők száma folyamatosan növekszik (200 résztvevő), a megújult és többnyire önkéntesek által végzett médiaszolgáltatás, az egyre szélesebb körben szervezett továbbképzők, regionális találkozók stb. egy olyan belső megújulási szándékról tanúskodnak, amely nem köthető semmiféle irányzathoz. Én megerősödött hivatástudattal és „osztálytudattal” jellemezném a specializálódás pozitív hatását. Kutatásom kiterjedése nem ad módot ezen „sikerek” széleskörű igazolására, ám találkoztam olyan egyértelmű példákkal, amelyek igazolják, hogy a lelkészek elkötelezettjei az intézmény megújulásának. Úgy tűnik, hogy az alulról szerveződő, lokális kezdeményezések a felsőbb szervezeti tervekkel találkozva, azokba integrálódva, egy széleskörű, többnyire azonos kegyességi töltetű megújulást hoznak létre. A lelkészeknek szabadságukban áll egyéni attribútumaiknak megfelelően gazdagítani a helyi közösséget és így a közegyház társadalmi presztízsét erősíteni. Sőt, a „túlkapások” megítélése egy kiegyensúlyozott, elhivatott lelkület kimunkálását célozza.

A lelkészek és a községi állami szervek viszonya

A lelkész közösségi beágyazottságáról, az irányába megfogalmazott elvárásokról B. Z. I. nyugdíjas tanár így nyilatkozott:

Kós Károly mondja: Papnak, tanítónak, jegyzőnek csak úgy volt maradása Kalotaszegen, ha tiszteletben tartotta a falunak a hagyományait és együtt tudott működni a politikai községgel. Miért? Mert Kalotaszeg magyarsá-

ga döntő többsége református, általában a kalotaszegi magyarság egyben politikai községekben, közigazgatásilag egyben működtek. Teleki Mihály használta ezt a politikai községet, én azt mondom, hogy közigazgatás. Tehát ugyanaz. Éppen ezért Tordaszentlászlón, Magyarfenesen kórus, fúvószenekar, színjátszó csoport nem volt egyházi, közös volt. A programjuk mindig világi és egyházi természetű volt, s ezt a hagyományt megőriztük még az átkosban is. A lelkéssel akkor is össze tudtunk dolgozni. (B.Z.I., nyugdíjas tanár, Tordaszentlászló)

Az önkormányzatok tisztviselői jelen vannak a presbitériumokban, így az egyházi élet szorosan összefonódik a közigazgatással. Támogatás fejében az önkormányzatok elvárják a lelkészeketől, hogy híveiket mozgósítsák a választások során, sőt azt is, hogy a helyi érdekek megfelelően politizáljanak. A lelkészek zöme tartózkodik attól, hogy egyik vagy másik párt oldalán elkötelezze magát, hiszen megoszthatja híveinek közösségét. Kevesen, de vannak olyanok is, akik teljesen elzárkóznak minden felőlük támasztott politikai igénytől. A rendszerváltást követően az egyházközségek számottevő támogatást kaptak különböző projektek, építkezések, javítások kivitelezésére. Együttműködésben születtek a kulturális rendezvények (falunapok, találkozók, táborok), de egészségügyi vagy sportaktivitások is. Az önkormányzatok alkalmazottai között jelen levő egyháztagok segítségére lettek a lelkésznek a hivatali ügyek intézésében: föld- és ingatlan-visszaigénylésben, pályázási lehetőségek felkutatásában stb. A lelkészi kapcsolatháló egyik fontos komponense tehát a helyi közigazgatás képviselőivel fenntartott viszony. E kapcsolatok hiánya vagy mellőzése hozzájárul a lelkész társadalmi izolációjához. Íme, egy interjúrészlet, mely összefoglalja a helyi állami adminisztrációval fenntartott viszonyt:

[...] lényegesen nagyobb az ortodox egyház támogatása, mint a református egyháznak. Van hivatalból egy RMDSZ tanácsos, de a többi az mind román, viszont például most volt a 10 éves teológiai találkozónk még 2011-ben, ez előtt pár évvel, de akkor beszélgettünk a kollégákkal és soknak megkeseríti a polgármester az életüket. És így ahhoz képest én szerencsés helyzetben vagyok, mert lehet, hogy nagy támogatást nem adnak, de mindenben együttműködők, konfliktus nincs. (H. Zs. lelkipásztor)

A helyi közösség és az egyház viszonyában a kölcsönhatást vizsgálom. Számottevő ebben az egyenletben a politikai elit – az önkormányzat jelenléte, az értelmiségiek vagy éppen a helyi vállalkozók, nagygazdák, mint gazdasági tényezők. Fontos kideríteni, hogy milyen kapcsolatokat ápol a lelkész az említett csoportokkal, hiszen munkájának eredményessége, közösségen belüli státusza függ ettől. Azonosul-e a lelkész a helyi közösség valamelyik rétegével, és milyen jellegű a közösségvállalás? A különböző csoportok interakciói a lelkészre közvetítő szerepet rónak, aki vagy egyensúlyt igyekszik elérni vagy pedig azonosul valamelyik csoporttal. Melyek a mozgatórugói ezeknek a köteleknek?

Az összegyűjtött anyagból az derül ki, hogy a legnagyobb küzdelmet a lelkész és rajta keresztül az egyház autonómiájáért folytatott harc jelenti. Itt eltérnek a választott stratégiák. Vannak, akik gazdasági előnyök miatt intenzív támogatást nyújtanak az önkormányzatoknak, míg mások igyekeznek semlegesek maradni, az esetleges támogatás elvesztése árán is. A pártellentétek sem hagyják érintetlenül a gyülekezetet, és így a lelkésztől is megkövetelik az állásfoglalást:

itt is megvan az RMDSZ⁵¹–Néppárt⁵² ellentét a faluban, ami sajnos kihatással van a gyülekezetre is, megossza. Én igyekszem teljesen semleges maradni, én azt mondtam mindenkinek, azt az érdeket képviselem, amelyik hasznára válik a gyülekezetnek. Engem nem érdekel, ki milyen színt vall, lehet az szocialista román, hogyha a közösség javát szolgálja az az ügy, amit előterjeszt, amellet én is voksolok, de az ellentétes viszonyokat, sárdobálásokat nem igazán szeretem, úgyhogy távol is tartom magamat. (S. Á. lelképásztor)

A rendszerváltást követően a romániai egyházak társadalmi szerepvállalása újra teret kapott. A politikai, kulturális töltetű egyházi üzenetek az elkobzott javak visszaszerzésével, újak építésével (az óvodáktól az öregotthonokig, a templomok és parókiák felújításán vagy felépítésén át) együtt sokasodtak.

Az egyházak a prédikációk etnikai jellegű üzenete által a közösség magyarságtudatát igyekeztek erősíteni, a magyar vonatkozású ünnepek, valamint a nemzeti imádság énekeltetése szintén ezt a célt szolgálja (Brubaker–Feischmidt–Fox–Grancea 2010: 298–304). Nem csupán a centrum, de a periféria is megsokasítja az interetnikus kapcsolatokat, melyek működési mechanizmusát ekképpen látja a kutató: „a homogenitás képzete az azonosság intézményesülésén keresztül történik meg, azzal egy időben, hogy láthatóvá teszik mindazokat, akik nem részei annak, vagyis *Mások*” (Feischmidt 2010: 15).

A kalotaszegi ember gazdasági, közigazgatási, de kulturális vonatkozásban is exofil kapcsolatokat ápol. Tűzfáját vagy gabonáját, tejtermékeit és munkaeszközeit román környezetből szerzi be. Sőt a tolerancia jegyében arra is van példa, hogy a magyarok védelmet nyújtottak egy ortodox pópának a kommunista rendszerrel szemben:

Itt már az 1800-as években több volt a román, mint a magyar, de soha nem volt konfliktus, ehhez aztán egy saját történet is hozzátartozik. Annak idején, amikor volt a bécsi döntés, Magyargyerómonostor nem került át a magyar határra, tehát Trianon óta mi Romániához tartozunk. S az alatt a 4-5 év alatt ugye pont itt volt a határ, Erdőfalva a következő falu, az már magyar földre esett. Itt volt a határ, határrendészet is volt, voltak konfliktusok, de

---

51 Romániai Magyar Demokrata Szövetség (lásd <https://www.rmdsz.ro/>)

52 Erdélyi Magyar Néppárt (lásd <https://neppart.eu/>)

nem olyan nagyok, mert az ortodox pap nem engedte a vérengzést, kollégáit meghazudtolva ő csillapította a népet és nem engedte, hogy vérengzések legyenek. S emiatt a feszültség ideje alatt is megmaradt a békesség, nem voltak kirívó esetek, és ezáltal annyira kívánta a tiszteletet a magyarok között. Később, mikor az elvtársak el akarták vinni, többek között emiatt, hogy nem nemzetépítő politikája volt, akkor a magyar emberek álltak oda az ortodox parókia elé és nem engedték, hogy elvigyék a kommunisták a román papot. S ez aztán olyan alapot adott a monostori embereknek, közösségnek, hogy azóta is büszkén emlegették s azóta is nagy az egyetértés. [...] Az emberek itt ismerték egymást, ki kinek a kije. A románság is olyan régen itt többségben volt, a falubeliek ugyanazok maradtak, a magyarok is kaptak móc könyvet, úgyhogy nem volt soha ilyen probléma. (H. Zs. lelkipásztor)

Így lettek móckönyves, azaz helyi román elismerésben részesülő magyarok a magyargyerőmonostoriak.

Az önkormányzati tisztségekért vívott harcban a községek nemzeti összetételének aránya határozza meg az erőviszonyokat. Ez az igényelhető támogatás mértékét is befolyásolja. A magyar vezetésű községközpont támogatást nyújt a lelkésznek, levesz a válláról különböző közösségi teendőket, mint például a falunap megszervezése, ám igényt tart az együttműködésre, és nemcsak a választások alkalmával. A rivalizáló magyar pártok igyekeznek a maguk oldalára állítani a lelkészt és rajta keresztül a gyülekezet tagjait. Kétségtelenül nagy a tét, hiszen az elnéptelenedő, gazdasági potenciáljukat elvesztett falvakban az idősödő gyülekezet képtelen elegendő adakozással fenntartani az egyházi ingatlanokat. Magyarvalkón például az egyházközség főgondnoka és gondnoka része a helyi tanácsnak, így templomjavításra és falunapra egyaránt szereztek támogatást, mondja a lelkész. Vannak közösségek, amelyek nagy áldozatokra is képesek e támogatások hiányában, mások viszont tétlenül várják, hogy a lelkész pályázzon és szerezze meg a fenntartáshoz szükséges anyagi alapot. Továbbá a lelkészi hivatalok biztosítanak otthont az olyan nemzeti jellegű kezdeményezéseknek, mint a magyar igazolvány, újabban a honosításhoz szükséges iratok összeállítása. Ezek bár pártpolitikai függetlenségre hivatkoznak, utólag mindig előbukkan a rejtett kampány vagy egyik-másik párt ténykedése, a maga érdekében. Az egykori körösfői lelkész így fogalmaz:

[Pályázni lehet az önkormányzathoz valamiféle segítségért?] *Igen, az önkormányzat az, aki lényegébe' minden javítási munkálatainkat tudja támogatni. Ezt bizonyítja az elmúlt 3 esztendőnek az építési-javítási munkálata. Támogattak az elmúlt 3 esztendőben, mikor közvetlen idejöttünk, egy teljesen új fűtőberendezést a parókiára, védőpadolást készítettünk a 300 esztendősz kazetták fölé a templomba, restaurátor utasítása szerint. Az idén sikerült – több mint 200 lyuk volt – a templomtornyon kijavítani, zsindelet átkeneni, most következik a templomhajó, azt is finanszírozzák úgy, hogy amikor az ember segítséget kér, ígéretet is kap, de megkapja nemcsak szóban,*

hanem konkrét támogatást. [Mit várnak cserébe?] Nem várnak semmit. Hála Istennek a polgármester is templomba járó, hívő keresztyén ember. [Református?] Református, ezt tisztáztuk is, hogy ne az legyen, hogy most akkor az egyházközség vagy bármelyik képviselője, akár lelkipásztor vagy presbitérium, most az ő színeit fogja ezért támogatni. Ez a miénk, én próbálom tudatosítani, hogy én nem az RMDSZ-nek vagy Néppártnak vagyok a lelkésze, én a gyülekezetnek, a közösségnek, sőt az Úr Jézus Krisztusnak a képviselője. S ezt szeretném, ha ők is így fognák fel. Én ezt konkrétan el is mondtam, mert sajnos, próbálkozások mindig történnek, hogy valahova berángassanak, sőt nem is Körösfőről, hanem máshonnan is érik az embert impulzusok, hogy itt kéne állni, nem ott kell állni, ha Krisztust képviseli mindenki, akkor független az, hogy kicsoda-micsoda, ez az én álláspontom, s ehhez ragaszkodom is. Körösfőn kell is ezt hangsúlyozni, s erélyesen ki-mondani. (S. Á. lelkipásztor)

A lelkészek gyakran a közügyek mediátorai és moderátorai lesznek. Jelenlétük a különböző (falu)gyűléseken a méltó, békés kimenetelt hivatott biztosítani. Olykor, más értelmiségi távollétében vagy hiányában, ezeken az alkalmakon jegyzőkönyvet is vezetnek. Az együttműködés a közösség számára akkor hordoz pozitív töltetet, ha a lelkész megfelelő egyensúlyérzékkel kezeli a helyzetet és képes egyháza érdekében cselekedni. Az idézett kapcsolatok végkifejlete minden tekintetben valamiféle gazdasági következménnyel jár együtt.

Vannak sikerélmények és eredmények a városi tanáccsal, a polgármester elég talpraesett román orvos, akivel havi rendszerességgel leülünk és beszélgetünk, mi az, amit kellene fejleszteni nemcsak a gyülekezet[ben], hanem a falun, mi az, amibe be tudnának ők is segíteni. Egyre több támogatást kapunk tőlük. Hát csak annyit érdemes megemlíteni, hogy az aszfaltozás, a városi víz bevezetése mind az ő nevéhez fűződik. Mindegyik próbálja a maga malmára hajtani az eredményeket, [az] RMDSZ is, [az] MPP⁵³ is, [a] polgármester is, de az igazság, hogy tettek ezért a közösségért, 2 évig dolgoztak a kultúrotthon felújításán, teljesen újba tették. [Ezt le kellett tárgyalni vagy pályázni kellett?] Ezek mind pályázati pénzek, viszont ha nem üjtük a vasat és ülünk le és nem tárgyaljuk... [Ez mind a lelkész feladataihoz tartozik vagy van, aki melléd áll?] Most van a falu képviselője, egy presbiterünk, aki talpraesett ember, ő az, aki üti a vasat a tanácsban, viszont nincs szavazati joga, tovább kell dolgozzunk a közösségen, hogy értsék meg azt, hogy a következő választásokon ne pártokra szavazzanak, hogy ha Bikalnak van egy képviselőjelöltje, rá kell, függetlenül attól, hogy ki mit ígér. Akkor külön egyházi pályázatok a zenekarnak a fejlesztése, a felszerelések, erősítő rendszerek, egy ilyen önkormányzati pályázati pénzből szereztük be. Idén

---

53 Magyar Polgári Párt (lásd: <http://polgaripart.ro/hu/>)

dobfelszerelést vettünk, perkúciós hangszereket vettünk, ez megint önkormányzati pályázati pénzből, [a] parókia javításnak egy részét felvállalta az önkormányzat, persze, miután megvolt az egész munka, támogatott 3000 lejjel az önkormányzat. Idén támogatott a gyerektábor költségeibe is, idén azt hiszem, hogy már 6000 lej értékben támogatott. (Sz. M. lelképásztor)

A lelkészek – főleg a szórványban – egészségügyi feladatokat is ellátnak. Itt elsődleges szerepe van a tiszteletes asszonyoknak. A gyógyszerek beszerzése, esetleg tanácsadás vagy csupán a beteg panaszainak meghallgatása a jó papné iratlan feladatköréhez tartozik. A rendszerváltás előtt éveken keresztül, éjjel és nappal a lelkész személygépkocsija jelentette az igazi mentőszolgálatot. Mára ezek a funkciók elcsökevényesedtek, elvesztették anyagi vonzatukat. Megmaradt viszont a hívekről való gondoskodás szándéka és igyekezete.

Lokális gazdasági kapcsolatok

Mindhárom közösségi megnyilvánulást a helyi közösség egyháza iránti elkötelezettségének fokmérőjeként értelmezem. A *kepe* mint terményben megszábotott fizetés-kiegészítés szinte teljesen megszűnt a lelkészek pénzbeli (állami és helyi) javadalmazása által. Ma a terménybeli juttatások a kölcsönös segítségnyújtás jegyében kerülnek a lelkészek birtokába, amennyiben valamilyen sajátos, hívei számára megoldhatatlan ügyben áll azok rendelkezésére. Olyan példa is van, hogy egy-egy egyházi parcella használati díját fizetik ki terményben, ám ez a gyakorlat teljesen eltér a kepe tulajdonképpeni rendeltetésétől.

Az egyház számára szervezett *közmunkák* a gyülekezet vitalitásának a hordozói. Az adományok, pályázási lehetőségek, esetleg a külföldi testvérgyülekezettől kapott támogatások olyan pénzforrásokhoz juttatják a gyülekezeteket, amelyek lehetővé teszik, hogy a munkák zömét vállalkozókkal végeztessék. Mégis kisebb horderejű, jellegük szerint a falusi mindennapokhoz tartozó munkák közmunkával történnek: temetőtakarítás, cinterem-kaszálás, cserépcsere, stb. Erkölcsei kötelessége a lelkésznek ezekben jelen lenni, és ezt el is várják tőle. Helyenként a szociális munkások kötelességévé teszik az alkalmi munkák elvégzését. Ebben az esetben is érvényesül valamiféle viszonzás a lelkész részéről. A pálinka mint fizetőeszköz is figyelemre méltó. A *kaláka*⁵⁴ és a közmunka fogalma egyházi vonatkozásban összefonódik, hiszen a kaláka közösségi és kölcsönös jellege csorbul, amikor az egyház, a lelkész nem tudja viszonzni a munkát. Szabó Á. Töhötöm összegzése szerint a kapitalista gazdálkodás már a 19. század második felétől kikezdte a kölcsönösségen alapuló paraszti gazdálkodást, mely nagyjából azonos vagyoni helyzetben levő csa-

54 Jankó János a kalákát ősi székely szokásnak tartja, mely Kalotaszeg mellett a szlavóniai (Horvátország) magyaroknál is gyakorlatban van, és melynek értelmében a család, a rokonság, vagy az egész falu kétkezi munkával egyszerre végzi el a meghívó munkáját (Jankó 1892: 184).

ládok gazdasági és szociális hálójaként működött (Szabó 2009: 88). Esetünkben az egyház keretében végzett közmunka a közösség saját javaként értelmezett egyházi tulajdon gondozását célozza, ám egyre inkább átveszi helyét a fizetett bér munka, illetve a hivatásos cégek által nyújtott szolgáltatás.

A kemény adatok üzenete

A Kalotaszegi Református Egyházmegye földrajzi kiterjedése, gyülekezeteinek száma alapján a kisebb egyházmegyék egyike az Erdélyi Református Egyházkerületben. Az esperesi hivatal 56/2017 jelentése alapján az egyházmegye lélekszáma 2016. december 31-én 13210 lélek. 2012-ben a kolozsvári egyházmegyék egyesítése során a Nádas menti gyülekezetek a Kalotaszegi Egyházmegyéhez kerültek, több mint 2 500 egyházzal gyarapítva az összlétszámot. Évről évre folyamatosan csökken a gyülekezeti tagok száma, így az általános apadás évente meghaladja az 1%-ot. A Kalotaszegi Egyházmegyében 32 anyaegyházközséget, két leányegyházközséget és 2 szórványt tartanak nyilván. 2009-ben 21 anyaegyházközség ápolt testvérgyülekezeti kapcsolatot, míg az építkezésre elköltött pénzösszeg szinte elérte a 300000 lejt. Az építkezésekre szánt összeg folyamatosan nőtt.⁵⁵

6. táblázat. A kalotaszegi egyházmegye néhány kiemelt adata

Év	2009	2012	2015
Lélekszám	11 911	14 231	13 365
Vasárnap délelőtti istentiszteleten résztvevők egyházmegyei átlaga	14,68%	15,17%	14,05%
Építkezésre fordított összeg	297 454	436 852	617 671
Testvérgyülekezetek száma	21	24	22

A vasárnapi istentiszteletek látogatottsága tekintetében az Erdélyi Református Egyházkerület Közgyűlése elé tárt Missziói jelentés a következőt összegzi: 2013-ról 2014-re 0,2%-kal csökkent Erdélyben a reformátusok templomlátogatása (13,47%-ról 13,27%-ra). Az *Értesítő* az általános tendenciát értékelve egy kalotaszegi gyülekezettel példázza a kívánatos állapotot: „Generális vizitáció során jól érzékelhető, hogy némely vidéken az embereknek sokat számít a templom. Ez meglátszik a templomok külsejében és a templomlátogatásban is. Kiemelten említeném meg a

55 Az adatok a Kalotaszegi Református Egyházmegye egyházközségeinek összesített Lelkészi Jelentéseiből származnak, a jelölt évek szerint.

kalotaszentkirályi⁵⁶ gyülekezetet, ahol 31,5% feletti volt az átlagos templomlátogatás. Mindezekért Istené legyen a dicsőség!⁵⁷ „A lelkeszi jelentés pénzügyi adatai továbbra sem találják a számadás adataival. Ezért újragondolandó ennek az adatközlésnek a szükségessége és tartalma” – mondja missziói jelentésében Szegedi László Tamás egyházkerületi előadó.⁵⁸ A különbség annak tulajdonítható, hogy a lelkeszi jelentések olyan összegekről, illetve becsült értékekről is beszámolnak, amelyek nem szerepelnek az egyházközségek könyvelésében, így a számadásban sem. A közmunkák becsült értéke vagy a szeretetszolgálatra szánt belföldi és külföldi támogatások akár kétszeresét is adhatják a hivatalos pénzügyi jelentések összegeinek.

Az egyházközségek pénzügyvitele egy Excel alapon készített számítógépes könyvelési programba kerül bevezetésre, melyet a zabolai lelkipásztor, Beke Tivadar készített el, és amit mind az Erdélyi, mind a Királyhágómelléki Református Egyházkerület sikeresen használ. Bár akad még többnyire idősebb lelkesz, aki a „ceruzás” könyvelésről nem akar áttérni a számítógépes ügyvitelre, számuk szinte a nullához közeledik. A program lényege a pontos és a törvényes előírásoknak megfelelő könyvvitelen túl az, hogy jobb rálátást adjon a gyülekezetek pénzügyi helyzetére. Az egyházmegyei számvevők összesítik az előző évre vonatkozó gyülekezeti adatokat, így ezek az összesítők táblázatszerű megjelenítésben kerülnek az egyházkerületek gazdasági ügyosztályának asztalára. A 2016-ra vonatkozó pénzügyi adatokból néhány figyelemre méltó következtetés vonható le. Ezek az adatok az egyházközségek gazdasági potenciálját tükrözik. A számadatok fényében kiderül, hogy egy gyülekezet képes-e önálló gazdasági egységként önfenntartó módon működni vagy külső támogatásra szorul. Egy gyülekezet pénzügyi stabilitása értelemszerűen emeli annak presztízsét, hírnevét. A gazdaságilag erős egyházközségek könnyen kapnak lelkeszt, tisztviselet, míg a lélekszámban megfogyatkozott közösségek társegyházközségi viszonyba léphetnek másokkal, elveszítve önállóságukat, leányegyházközségekké vagy szórványokká lesznek. A leginkább szembetűnő adat arra mutat rá, hogy az egyházközség mennyire képes önálló pénzügyi egységként működni és így fenntartani lelkeszi hivatalát. Hegyi Ádám elemzése már a 18. századi egyház mindennapjaiban kimutatta az anyagiak primátusát. Ha egy lelkesz ellopta a perselyt vagy kipredikálta a bírót, többet nyomott a latba a lelkeszi szolgálat értékelésében, mint az, hogy felkészítette-e híveit a hitelvek alapismeretére. Az egyházfegyelem lazulása, melynek fokmérője az eklézsiakövetés lassú eltűnése volt, azt is jelezte, hogy az egyházjog helyett a közösség érdeke formálta a település mindennapjait. A gazdasági megfontolások fontosabbak lettek az egyház lelki tanításánál, így a református lelkeszek a gyülekezet kiszolgáltatók voltak. (Hegyi 2016: 264–266.)

A Kolozsvári Református Egyházmegye pénzügyi összesítőjével összehasonlítva a következő kimutatást találjuk. A két egyházmegye között sok különbség van, ami

56 Balogh–Fülemile 2004: 95. Kalotaszegi vonatkozásban ez a település „etalon, a régi kalotaszegiség megtestesítője”.

57 *Értesítő* 2015, 24. évf. 7–9. szám 10.

58 *Értesítő* 2015, 24. évf. 7–9 szám 12.

a gyülekezeteket is meghatározza. A lélekszám a kalotaszegi egyházmegye három gyülekezetében emelkedik ezer fölé, míg a kolozsvári 15 ezer lélek feletti gyülekezetet foglal magába.

7. táblázat. *Két egyházmegye pénzügyei leiben kifejezve, gazdasági egységek és lélekszám*

	Kalotaszegi Egyházmegye	Kolozsvári Egyházmegye
Egyházi tevékenységből származó bevételek	1 535 982,09	2 750 822,95
Működési költségek	2 358 572,45	4 128 105,38
A költségek fedezésének aránya	65%	67%
Gazdasági tevékenységből származó bevétel	237 571,83	2 429 498,93
Bevételek összese	3 720 667,72	11 975 329,7
Kiadások összesen	3 714 415,89	9 364 587,42
2015. évi pénztármaradvány és 2016. évi egyenleg	1 449 813,37	8 374 593,84
Egységek száma	34	41
Lélekszám	13 210	28 318

A 2016-os év pénzforgalmára vonatkozó táblázat azt mutatja, hogy a két egyházmegye nem tudja működési költségeit fenntartani az egyházi tevékenységből (egyházfenntartói járulék, perselypénz, rendkívüli adományok stb.). Megegyeznek abban, hogy mindkét esetben csupán a kiadások kétharmadát tudják biztosítani. Ez teszi szükségessé a gazdasági bevétel igénybevételét, mely a Kolozsvári Református Egyházmegye bérbe adott ingatlanjai révén több, mint tízszerese a Kalotaszegi Református Egyházmegye ilyen típusú pénzforrásainak. Ebben a tételben öt jövedelemforrás szerepel: mezőgazdasági, erdőgazdálkodási jövedelmek; épületek és területek bérjövödelme; valamint más bevételek címén összegzett bevétel. Az állami támogatások célorientált jellegüknek megfelelően nem segíthetik a működési költségek biztosítását, ám karbantartási kiadásokra, általános javításokra vagy éppen új beruházásra használhatók. Amint a táblázatból kiderül, az egyházközségek még a lelkesi hivatalok fenntartását sem tudják önerőből biztosítani, épületeik fenntartása, rendezvényeik finanszírozása külső pénzforrásokat igényel. A rendszerváltást követő első évtizedben a külföldi támogatásoknak köszönhetően erősödtek meg az egyházközségek. Vannak ma is települések, ahol ez a támogatás folyamatosan érkezik. Melléképületek születtek így (pl. Magyarbikal), templomokat újjítottak szerte Kalotaszegen vagy éppen aszfaltot öntettek (Zsobok). Mára a külföldi támogatás egyre inkább szerény szeretetszolgálattá alakult, a beteggondozás vagy a gyerekek ünnepi megajándékozása, esetleg nyári táboroztatása került előtérbe. Az épületek

fenntartását az egyházközségek állami és anyaországi támogatások által, a helyi községek tanácsai által meghirdetett pályázási lehetőségek révén tudják finanszírozni.

Igehirdetői munkája mellett a mindenkori lelkipásztor az egyházközség vagyónának gazdája is. A rendszerváltás előtt a rendszer az államosítással az egyházi javak gondozásának terhe alól akarta „felmenteni” őket. Az 1990-es évektől kezdve az addig alig használt vagy tönkrement egyházi javak, ingatlanok renoválása vagy visszaigénylése került előtérbe. Az így megsokasodott hivatali teendők az állami hatóságok állandó kihívójává tették a lelkészt, aki személyi adottságai függvényében vívta az egyház újjáépítésének harcát. A külföldi kapcsolatok szintén menedzserré minősítették át, a vendéglátástól a támogatások elszámolásáig és felhasználásáig a presbitérium élén számot is adtak. Megfelelő szakemberek hiányában a lelkészek gazdasági ténykedései évekre meghatározták egy-egy közösség jövőjét. Általános elvárásként jelent meg a jó gazda szerepelvárása. A parókia udvara kivétel nélkül jó gazdákként mutatja be a lelkészi családokat. A virágoskertek, a gyep, a jól kihasznált veteményes arról tanúskodnak, hogy a lelkészek örömmel rendezik házuk tájkáját, és tudatában vannak híveik erre vonatkozó igényének. Olykor még kisebb konfliktusokra is sor kerül a rendezés mikéntjére nézve egy-egy előljáróval. A parókia kertje, gyümölcsöse teret biztosít a vendégfogadásra, beszélgetésre, sőt táboroztatásra is. A melléképületek zöme szintén gyülekezeti célból épült: ifjúsági háznak, imateremnek, vendégháznak, étteremnek. Ezek az épületek két anyagi forrásból jöttek létre: önkormányzati támogatásból – főleg ott, ahol magyar a polgármester – és külföldi támogatásból. A szerencsésebb esetekben (Magyarbikal, Magyarvalkó) a közmunka mértéke is számottevő. Az alternatív pénzforrások hiányában a gyülekezet sokkal inkább magáénak érzi ingatlanjait vagy elhatárolódik az öncélú befektetésektől. A gazdasági jellegű kihívások gyakran elsődleges meghatározói lesznek a lelkészi munkának. Ez a – gazdasági prioritás irányába eltolódott – egyházi tevékenység olyan szerteágazó kapcsolati rendszert igényelt a lelkészeketől, amelyet nem mindenik igyekezett kellő tudatossággal kiépíteni. Az elzárkózók anyagilag is háttérbe szorultak, gyülekezetüket is magukkal rántva, míg mások felvirágoztatták környezetüket. Szakemberek és kellő anyagi bázis hiányában a lelkészek többsége továbbra is egyedül végzi ezt a munkát, legfeljebb alkalmi segítségre számítva.